

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА ВЛАСТИВІСТЬ

Проаналізовано поняття толерантності як властивості зрілої особистості, яка характеризується сформованістю власних поглядів та цінностей, наявністю життєвої позиції, при цьому зберігає розуміння та повагу до відмінностей та різноманітності у поглядах та переконаннях інших людей.

У теоретичних дослідженнях виділяють фізіологічну толерантність, сенсуальну толерантність, фрустраційну толерантність, афективну толерантність та ін. Поняття міжкультурної толерантності включає в себе схильність до розуміння способу життя іншого народу чи етносу, терпимість до відмінностей, іншого способу життя, релігії, поведінки.

Ключові слова: толерантність; особистісна зрілість; міжкультурна толерантність; ефективність комунікації.

В.А. Гупаловская, И.А. Черноба

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ЛИЧНОСТНОЕ СВОЙСТВО

Проанализировано понятие толерантности как свойства зрелой личности, которая характеризуется сформированностью личных взглядов и ценностей, наличием жизненной позиции, при этом сохраняет понимание и уважение к отличиям и разнообразию во взглядах и убеждениях других людей.

В теоретических исследованиях выделяют физиологическую толерантность, сенсуальную толерантность, фрустрационную толерантность, аффективную толерантность и др. Понятие межкультурной толерантности включает в себя склонность к пониманию способа жизни иного народа или этноса, терпимость к различиям, другому способу жизни, религии, поведению.

Ключевые слова: толерантность; личностная зрелость; межкультурная толерантность; эффективность коммуникации.

V.A. Hupalovska, I.A. Chornoba

TOLERANCE AS PERSONALITY'S ASPECT

This work takes into consideration the meaning of tolerance, as such feature of mature person, which is characterized by formation own ideas and values, owning life position, at the same time saving understanding and respect to differences and varieties in minds and beliefs of other people.

In theoretical researches theological tolerance, sensitive tolerance, frustration tolerance, also affective tolerance. The meaning of intercultural tolerance includes susceptibility to understanding the way of living another nation or ethnos, determination to differences, another life style, religion, behavior.

Key words: tolerance, personal mature, intercultural tolerance, effectiveness of communication.

У сучасних суспільних умовах українських реалій була і залишається актуальною проблема толерантності у міжособистісних стосунках, політичному житті, міжнаціональних та міжкультурних комунікаціях. Не втрачає своєї важливості розгляд толерантності як властивості психологічно і психічно здорової особистості.

ті, цілісної та зрілої особи. У стосунках між людьми нетерпимість була присутньою завжди – під час воєнних дій, релігійних суперечок, ідеологічних протистоянь. У нашому повсякденному житті нетерпимість проявляється в упередженнях, негативних стереотипах, що приводять до зіткнення інтересів та поглядів. В національному масштабі інтолерантність проявлялась в історичній перспективі у расовій дискримінації, переслідуваннях за національними, релігійними ознаками, у порушенні прав та свобод громадян.

Бути толерантним означає без всякої агресії сприймати особливості поведінки, думки, спосіб життя інших людей, що характеризується певними відмінностями від власного. Насамперед толерантність є доброзичливим та терпимим ставленням до певних елементів дійсності. Її основою виступає відкритість у думках та спілкуванні, особистісна свобода та розуміння і шанування прав та свобод людини. Толерантність є активною позицією людини, тобто наявністю власної системи цінностей та поглядів, а не пасивне прийняття існуючого стану речей та ставлення до навколишнього світу. Толерантна людина не є терпимою до всього, наприклад до порушення прав чи свобод людини. Толерантність відрізняється від терпіння, зазначає Ю. Хабермас. Потрібно пильно розрізняти ці поняття, бо маніпулятори (в тому числі більшість політиків) закликають до лже-толерантності, оскільки людьми, які відносяться до всього лояльно, легше управляти [11].

Толерантність є особистісною характеристикою зрілої людини, поряд з іншими властивостями особистості, і вона характеризує не лише сферу міжособових стосунків, але і відносини суспільного та національного характеру, визначає демократичний поступ суспільства.

Поняття толерантності. Для визначення фізіологічної толерантності використовують її розуміння як відсутності або послаблення реагування на певний несприятливий чинник внаслідок зниження чутливості до його впливу. Тобто, толерантність підвищує стійкість до певного несприятливого чинника [5]. Відрізняють також і сенсуальну толерантність, коли підвищується терпимість до впливу навколишнього середовища внаслідок зниження чутливості. В психологічному розумінні сенсуальна толерантність є емоційною черствістю людини, відсутністю співчуття до навколишніх. Також виділяють фрустраційну й афективну толерант-

ність. Фрустраційна толерантність означає терпимість до невизначеності, відсутності передбачуваного результату тощо [4]. Афективну толерантність формують ресурси, що відповідають за комфортне переживання емоцій. Комфортність емоцій означає те, що вони є адекватними та завершеними, дають людині шанс на щастя без умовностей [7].

Поняття толерантності формувалось протягом тривалого проміжку часу, і цей процес триває досі. Цим терміном позначають широке коло терпимого ставлення до способу життя та існування соціальних груп, політичних партій або ідей, які багато хто вважає неприйнятними. Серед інших найчастіше йдеться про релігійну, національну, расову, політичну толерантність, толерантність до конкретної статі (чоловічої або жіночої), до сексуальних меншин тощо. У соціально-психологічному значенні толерантність розуміють як схильність чи готовність до стриманої, терпимої реакції на певні впливи середовища, виявлення оптимістичного та позитивного ставлення до світу, до різних думок та поглядів, неупередженість до інших людей та до подій, що називають диспозиційною толерантністю [4]. У розумінні неконфліктності себе і довкілля полягає самотолерантність его-ідентичності особи.

Часто толерантність синонімічно називають терпимістю, яка є соціально-психологічною рисою людини, що проявляє шанобливе та доброзичливе ставлення до поглядів, переживань, вірувань, думок, традицій, звичаїв і поведінки інших людей. Терпимість відрізняється від терпіння, яке проявляється в умінні володіти собою, бути тактовним та ввічливим у спілкуванні, врівноваженості [4]. Соціокультурне тлумачення толерантності як моральної властивості особистості характеризує терпиме ставлення до інших людей незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності, у тому числі терпиме ставлення до чужих поглядів, висловлювань, характеру тощо [14]. У різних культурах толерантність має різне значення. Так, наприклад, в англійській мові толерантність розуміється, як готовність і здатність без протесту сприймати іншу людину або предмет; у французькій мові – це повага до свободи іншої особистості, її стилю мислення, поведінки, релігійних та політичних поглядів; у китайській мові толерантність означає дозволяти, припускати, виявляти великодушність щодо інших людей; в арабській

толерантність є прощенням, прихильністю, поблажливістю, емпатією, терпимістю [8].

Тобто, толерантність розуміється як терпимість і повага до навколишніх, дотримання принципу рівності усіх людей у суспільстві, розуміння і визнання плюралізму поглядів та думок, вірувань, стилю життя навколишніх людей. Однак, можна розмежовувати терпимість та толерантність. Терпимість, на нашу думку, не означає прийняття позиції людини чи самої людини з відмінними поглядами. Іншими словами, терпимість – це позиція «я не приймаю Вашої думки, не погоджуюсь із Вами, але не буду з Вами сперечатись, дискутувати, принаймні поки що...»

Толерантність – це також вміння розуміти іншу точку зору та визнання за іншими права на свою думку, віросповідання, певні політичні погляди. Толерантність передбачає взаємну згоду людей на основі дружнього ставлення та прихильності, довіри. Бути толерантним – означає приймати інших людей такими, якими вони є, не засуджувати їх за відмінні від власних позицій, поглядів, цінностей, властивостей.

Толерантність, як складова особистісної зрілості. У психологічних довідниках зрілість визначається, як досягнутий високий рівень розвитку біологічних, фізіологічних, інтелектуальних, вольових, емоційних та моральних параметрів людини [5]. В онтогенезі настає спочатку біологічне і фізіологічне дозрівання організму, потім психологічна зрілість як показник роботи сенсорних, мнемічних, інтелектуальних функцій людини, і нарешті моральна, світоглядна і професійна зрілість як свідчення можливостей людини ефективно здійснювати практичну або теоретичну діяльність. Особистісно зрілу людину у літературі описують не через певні конструкти поведінки чи конкретні дії, а через набір особистісних характеристик. Наявність особистісних рис зумовлює готовність до вибору у тій чи іншій життєвій ситуації, що, у свою чергу, визначає спрямованість розвитку особистості. Особистісні риси зрілої людини і є детермінантами вчинків. Риси, що характеризують особистісну зрілість є її індикаторами [14]. Риси-індикатори особистісної зрілості називають центральними рисами пропріуму зрілої особистості. За Г. Олпортом такими є ті риси, яким підпорядковані емоції та почуття, що впливають

на повсякденну діяльність людини, а також характеризують домінуючі типи поведінки. Пропріум відображає ту властивість людської природи, яка розвивається, створює, і є позитивною. Як центр особистості, пропріум охоплює ті її сторони, які розглядаються як важливі для почуття самоідентичності та самоповаги [10].

Особистісними рисами зрілої людини є: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія. Перші п'ять рис є яскравою характеристикою особистості, що самоактуалізується. Проте лише за достатньої вираженості наступних рис можна говорити саме про особистісно зрілу людину [14]. Толерантність є компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має власні цінності та інтереси і готова у разі необхідності до їх захисту, але попри все з повагою відноситься до поглядів, переконань і цінностей інших людей [9]. Так звана філософська толерантність визначає принцип рівності між людьми незалежно від раси, релігії, країни тощо; її завданням є налагодити діалогічні відносини на противагу силових відносин, коли метою діалогу є розуміння поглядів інших осіб. Толерантність передбачає доброзичливе та великодушне ставлення [6].

Толерантність виявляється у здатності реалістично сприймати життєві події та вчинки людей, що нас оточують. Толерантна особа поважає особистість та індивідуальність інших людей і тому не прагне домінувати над ними. Їй властиві неконфліктність, демократичний стиль спілкування, шанування цінностей інших осіб, з якими вона вміє знаходити спільне, не надто зосереджуючись на відмінностях. Толерантність створює підстави для безоцінкового, багатокритеріального сприймання довкілля. Значущим є унікальність іншої людини, предмета чи явища, що сприймається з усіма неповторностями та своїми особливостями [14].

Для інтолерантної особи ситуація, в якій щось відбувається не за її задумом чи не так, як вона того хотіла, стає дискомфортною. І не тому, що не створює когнітивного дисонансу, а тому, що хтось або щось заперечили її першість. Інтотолерантним людям сприйняття світу властиве крізь призму жорстких настанов, які раз і назавжди визначили, що є правильним, а що ні, у якій послідовності і з якими особливостями мають відбуватись життєві події. Прагнення тримати усе під конт-

ролем пояснюють низькою оцінкою власної компетентності. Такі особи виявляють упередженість у ставленні до інших, сприймаючи їх однобічно, схильні поділяти людей на «своїх» і «чужих», та не визнають інших лише тому, що вони чимось відрізняються [14].

Толерантність як чинник ефективної комунікації. Толерантність чи інтолерантність найчастіше виявляється в поведінці особи та її висловлюваннях, тобто комунікації та взаємодії з навколишніми. Часто толерантна поведінка виявляється у культурі спілкування, ввічливості, тактовності.

Ввічливе, толерантне спілкування, його ефективність, результативність залежить, насамперед, від певних особистісних характеристик людей, які вступають у комунікативну взаємодію. Особа, що є ініціатором спілкування створює певну атмосферу, тональність комунікації, що залежить від стратегії спілкування, її висловлювань, їх чіткості та зрозумілості. Ефективність комунікації також залежить від вміння вислухати, подання сигналів розуміння за допомогою і невербальних засобів (доброзичлива посмішка, кивки головою, відповідні мимічні рухи). Успішна реалізація певного комунікативного завдання залежить від тону розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримувати тему. Ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету. Отож уся діяльність учасників комунікативного процесу має бути спрямована на те, щоб кожен із них зміг реалізувати свої комунікативні прагнення [13]. І все ж толерантність не дорівнює ввічливості, хоча у ній проявляється. Адже ввічливість, як і терпимість, не означає осмисленого, екзистенційного прийняття іншої людини такою, як вона є.

Виділяють такі види толерантності у комунікативній сфері:

1) рівень ситуативної комунікативної толерантності – фіксується у взаєминах особистості з іншою людиною. Низький рівень толерантності виявляється у висловлюваннях «терпіти не можу цю людину», «вона мене дратує своєю присутністю». Про високий рівень толерантності свідчать висловлювання такого типу: «мені подобається ця особа», «з нею приємно мати справу» тощо.

2) рівень типологічної комунікативної толерантності виявляється у ставленні людини до узагальнених типів особистості або груп людей, наприклад, до представників іншої професії. Низький рівень типологічної толерантності виявляється

у словах «мене дратує такий тип людей», високий – «зазвичай люди цієї раси є дуже красивими» тощо.

3) рівень професійної толерантності виявляється у ставленні до узагальнених типів людей, з якими доводиться співпрацювати. Наприклад, можна говорити про терпимість лікаря до хворого, у водіїв таксі та офіціантів є поняття «доброго» або «поганого» клієнта.

4) рівень загальної комунікативної толерантності – у ньому простежено тенденції ставлення до людей загалом, тенденції, зумовлені життєвим досвідом, настановами, властивостями характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я людини.

Загальна комунікативна толерантність значною мірою наперед визначає інші форми толерантності – ситуативну, типологічну і професійну [14]. Можна говорити, що толерантність як особистісна риса є такою категорією, яка регулює процес спілкування, поведінку індивідів у спільній взаємодії. Якщо особа визнає індивідуальні особливості інших людей, є терпимою до неоднозначності та різноманітності, не використовує конфліктні стратегії поведінки, то відбуватиметься гармонізація комунікативного процесу. У такому діалозі реалізується регулятивна функція толерантності в процесі спілкування.

Взаємодія партнерів з комунікації може розвиватися за одним із двох можливих варіантів. Перший – конгруенція – це наростаюче підтвердження взаємних рольових очікувань партнерів, швидке формування у них загальної картини ситуації та виникнення емпатичного зв'язку один з одним. Другий – конфронтація – є, навпаки, обопільний (або односторонній) «обман» рольових позицій, розбіжність у розумінні й оцінюванні ситуації та, як наслідок, виникнення *антипатії* один до одного. Таким чином, толерантність виконує регулюючу функцію і є констатуючою ознакою успішного діалогу. Діалог дозволяє усвідомити, що власне існування не є єдино можливим, та, крім того, зацікавитись досвідом іншого, а також сформулювати відчуття рівності [1].

Міжкультурна комунікація і толерантність. Для розуміння особливостей інших культур, ефективної міжкультурної комунікації та взаємодії велике значення має поняття толерантності, як здатності розуміння способу життя іншого наро-

ду чи етносу, терпимість до відмінностей, іншого способу життя, релігії, поведінки. Толерантність є ознакою розуміння та прийняття своїх національних особливостей та розумного ставлення до особливостей інших націй.

Толерантність включає в себе прийняття, повагу і правильне розуміння багатого різноманіття культур, форм самовираження і способів виявлення людьми своєї індивідуальності [11].

Високий рівень інтолерантності проявляється у свідомій відмові визнавати, приймати і розуміти представників інших культур. Це проявляється в схильності людини характеризувати культурні відмінності як відхилення від певної норми, як девіантність, в небажанні визнавати рівні права на існування тих, хто має інший фізичний вигляд або дотримується інших цінностей. Це проявляється в яскраво вираженому негативному ставленні до таких відмінностей, демонстративній ворожості і презирстві до таких людей, в бажанні „очистити” від них простір власного буття. Спостерігається небажання навіть спробувати поглянути на ті або інші життєві ситуації з точки зору іншої культури. Це цілком усвідомлена, відрефлексована позиція. Досліджувані, що займають таку екстремістську позицію, зазвичай вирізняються своєю поведінкою, певними привселюдними висловлюваннями, а іноді навіть і зовнішнім виглядом. *Невисокий рівень інтолерантності* характеризується тим, що людина на словах визнає права інших на культурні відмінності, декларує принцип рівності людей незалежно від їх расової, національної, релігійної приналежності, але при цьому відчуває особисте неприйняття окремих соціокультурних груп. Такий дисонанс між декларованими гуманістичними принципами і реальним проявом нетерпимості людина намагається виправдати посиланнями на громадську думку („усі так вважають”), аморальну поведінку, нібито властиву представникам цих груп („усі вони такі”), особистий невдалий досвід взаємодії з ними („я зустрічав таких людей і упевнений, що...”). Ця позиція базується на культуроцентризмі, ксенофобії, презумпції провини іншого. Заперечуючи такі найбільш яскраві прояви інтолерантності, як фашизм, геноцид, апартеїд, людина при цьому може легко навішувати на людей інших культур ярлики „негідних поваги”, „небезпечних”. Така інтолерантність проявляється не лише в неприйнятті інших культур, але і в нерозумінні їх, розгляді їх крізь призму тільки

власних культурних установок. *Невисокий рівень толерантності* визначається визнанням і прийняттям культурного плюралізму, повагою до найрізноманітніших соціокультурних груп, але при цьому схильністю людини поділяти (часто неусвідомлено) деякі культурні забобони, застосовувати стереотипи до представників тих або інших культур. Вона не може самостійно побачити багато, особливо приховані прояви культурної дискримінації в повсякденному житті. Їй важко уявити, з якими проблемами можуть стикатися культурні меншини, мігранти або біженці. Це пояснюється нерозумінням іншого, невмінням побачити його зсередини, поглянути на світ із його точки зору. *Високий рівень толерантності* характеризується визнанням інших культур, визнанням права людей на інший спосіб життя, вільний вияв своїх поглядів і цінностей. Це прийняття інших культур, позитивне ставлення до культурних відмінностей, підвищена сприйнятливість до будь-яких проявів культурної дискримінації, здатність знаходити в іншій культурі щось корисне і цінне для себе самого. Це розуміння інших культур, уміння уникати в їх оцінці культурних забобонів і стереотипів, прагнення розглядати інші культури крізь призму цінностей і пріоритетів самих цих культур, здатність припускати альтернативні погляди на проблеми, що виникають в полікультурному суспільстві [3].

Висновки. Толерантність як особистісна властивість індивіда характеризується здатністю до адекватного, неагресивного сприймання поглядів, думок, переконань та цінностей інших людей. Явище толерантності проявляється на рівні міжособистісної взаємодії, громадянського суспільства та міжкультурного сприймання і розуміння.

Толерантність у сукупності з іншими особистісними характеристиками формує особистісну зрілість людини. Така особа характеризується розумінням власного Я, з розумінням відноситься до навколишньої дійсності, здатна до саморозуміння, живе у гармонії з своїм внутрішнім світом та здатна до ефективної та результативної взаємодії з іншими людьми. Толерантність, однак, не тотожна терпимості чи ввічливості; це глибша особистісна властивість.

Толерантність є важливою складовою ефективною комунікації, оскільки вміння виявляти лояльність та терпимість до співрозмовника є передумовою ре-

зультативного діалогу та обміну інформацією. Толерантність у спілкуванні є показником етичної культури та виховання.

Комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує міру переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії. У ній відбиваються особливості освітньої культури і виховання особистості, досвід спілкування, цінності, потреби, інтереси, установки, характер, темперамент, звички, особливості мислення і стереотип поведінки, що склався [12].

Під толерантністю як соціальним явищем розуміють певну соціальну цілісність, пов'язану з необхідністю визнання природної різноманітності людей, культурної диверситивності. Тобто, йдеться про норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами, готовність до прийняття інших поглядів, терпимість, що є умовою збереження різноманітності, своєрідного історичного права різних народів і культур на «окремішність», несхожість.

У теоретичних дослідженнях виділяють фізіологічну толерантність, як послаблення чутливості до певного чинника; сенсуальну толерантність, як здатність до терпимості; фрустраційну толерантність, як терпимість до невизначеності, а також афективну толерантність, як ресурс для позитивного ставлення до навколишньої дійсності.

Список літератури

1. Авраменко С.М. Толерантність як комунікативна категорія / С.М. Авраменко. Доступний з: http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/5124/1/124_08.pdf
2. Акімов Д. Явища толерантності та мігрантофобії в умовах сучасної трудової міграції / Д. Акімов // Зовнішні справи. – 2010. – № 9-10. – С. 44-47.
3. Батурина О.С. Терпимость как фактор развития толерантности / О.С. Батурина // Психология XXI века: Тезисы Международной межвузовской научно-практической конференции «Психология XXI века» (под ред. А.А. Крылова) – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2009. – С. 6-7.
4. Бордовская Н.В. Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2004. – 304 с.
5. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологический словарь-справочник. – Минск: Харвест, Москва: АСТ, 2001. – 575 с.
6. Жюлиа Д. Философский словарь: Пер. с франц. / Д. Жюлиа – М. : Междунар. отношения, 2000. – 544 с.
7. Морозова И.С. Ответственность как фактор оптимизации познавательной деятельности студентов / И.С. Морозова, Е.С. Каган // Ананьевские чтения: Тезисы научно-практической конференции «Ананьевские чтения – 2001» / под общ. ред. А.А. Крылова, В.А. Якунина. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – С. 354-355.

8. Скрипкина Т.П. Психология доверия / Т.П. Скрипкина. – М. : Академия, 2000. – 264 с.
9. Скрипко Л.В. Проблемы адаптации психологов в учреждениях образования / Л.В. Скрипко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №5. – С. 58-59.
10. Фрейджер Ф. Личность: теории, эксперименты, упражнения / Ф. Фрейджер, Д. Фейдмен. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 864 с.
11. Хабермас Ю. Когда мы должны быть толерантными? О конкуренции видений мира, ценностей и теорий // Социологические исследования. – 2006. – № 1. – С. 45–53.
12. Харченко Л.П. Комунікативна толерантність соціального педагога як компонент його етичної культури / Л. П. Харченко. Доступний з: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2012/Pedagogica/6_100892.doc.htm
13. Шабат-Савка С. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій / С. Шабат-Савка. Доступний з: <http://journal.mandrivets.com/images/file/Shabat-Savka.pdf>
14. Штепа О.С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг. Монографія / О.С. Штепа. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 210 с.